

Anna OSTROWSKA-DANKIEWICZ¹
Sylwia PIEŃKOWSKA-KAMIENIECKA²

ISTOTA I ZNACZENIE INDYWIDUALNYCH FORM ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO

W opracowaniu omówiono istotę indywidualnego zabezpieczenia emerytalnego, wskazując formy dodatkowego oszczędzania oferowane przez różne instytucje finansowe w ramach tzw. trzeciego filaru, stanowiącego nieobowiązkową część zreformowanego w 1999 roku systemu zabezpieczenia emerytalnego w Polsce. Zaprezentowano dwa ujęcia (wąskie oraz szerokie) pojęcia trzeciego filaru, stosowane w literaturze przedmiotu. Zwrócono uwagę na fakt, iż tylko ujęcie wąskie daje możliwość weryfikacji faktycznych rozmiarów dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego, w którym mowa o takich jego formach, które charakteryzują się jasnym i precyzyjnie określonym celem, to jest dodatkowym i długoterminowym oszczędzaniem na okres starości. Podkreślono ponadto, że wiarygodny obraz rozmiarów dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego uzyskać można analizując tylko takie formy w ramach systemu, które aktualnie funkcjonują ale dostęp i dysponowanie zgromadzonymi w ich ramach środkami możliwe będzie wyłącznie po przejściu na emeryturę.

Zwracając uwagę na problem niskich świadczeń z obowiązkowej części publicznego systemu emerytalnego oraz na znaczenie dodatkowego zabezpieczenia na okres starości, wskazano i zaprezentowano rodzaje indywidualnych dobrowolnych programów emerytalnych zarządzane przez instytucje finansowe, takie jak: zakłady ubezpieczeń, fundusze inwestycyjne, podmioty prowadzące działalność maklerską, banki oraz dobrowolne fundusze emerytalne, które oferują swoje produkty w ramach indywidualnych kont emerytalnych (IKE) oraz indywidualnych kont zabezpieczenia emerytalnego (IKZE). Scharakteryzowano i omówiono podstawowe zasady funkcjonowania indywidualnych form zabezpieczenia emerytalnego. W celu podkreślenia niskiego poziomu świadomości polskiego społeczeństwa w zakresie zapewnienia odpowiedniego standardu życia po osiągnięciu wieku emerytalnego zaprezentowano stan wykorzystania form dodatkowego oszczędzania w Polsce w latach 2004-2012 w ramach indywidualnych kont emerytalnych oraz indywidualnych kont zabezpieczenia emerytalnego.

Słowa kluczowe: system emerytalny, indywidualne formy zabezpieczenia emerytalnego, formy oszczędzania

1. WPROWADZENIE

¹ Dr Anna Ostrowska-Dankiewicz (autor korespondencyjny), Zakład Finansów i Bankowości, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, e-mail: adankiew@prz.edu.pl, al. Powstańców Warszawy 8, 35-959 Rzeszów, tel. (17) 865 19 12.

² Dr Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka, Katedra Polityki Społecznej i Ubezpieczeń, Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warmińsko Mazurski w Olsztynie

Przeprowadzenie zasadniczej reformy systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce, które nastąpiło przede wszystkim w wyniku wejścia w życie „Ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych”³, „Ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych”⁴, a także „Ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych”⁵, przyczyniło się do stworzenia nowego systemu zabezpieczenia społecznego, w tym emerytalnego. Wiele nowelizacji wymienionych ustaw oraz ciągle tworzenie nowych, wynikające z potrzeby powstawania prywatnych podmiotów, które gromadziłyby składki przyszłych emerytów⁶, stało się podstawą funkcjonowania trójfilarowego modelu systemu emerytalnego. Niezaprzeczalną przyczyną trwających procesów przeobrażeń tego systemu jest ciągle poszukiwanie nowych metod zabezpieczenia poziomu środków finansowych na okres zmniejszonego poziomu dochodów w okresie starości, a ich wynikiem wydaje się tworzenie nowych form zabezpieczenia emerytalnego i niewątpliwy rozwój rynku podmiotów je oferujących. Zarówno nowe rozwiązania systemowe, funkcjonowanie coraz większej liczby podmiotów oferujących coraz szerszą gamę produktów zabezpieczenia emerytalnego, jak i zmiany ekonomicznych zachowań samych gospodarstw domowych świadczą o wzmożonym zainteresowaniu jednostek samozabezpieczaniem się na okres starości. Jego dodatkowym motorem jest niekorzystny stan koniunktury gospodarczej wynikający z braku stabilności rynku finansowego oraz niesprzyjające systemowi emerytalnemu procesy demograficzne wynikające ze zjawiska starzenia się społeczeństwa.

Celem opracowania jest omówienie istoty i znaczenia dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego, zaprezentowanie specyfiki indywidualnych i dobrowolnych form zabezpieczenia emerytalnego, stanowiących alternatywne dla powszechnego systemu emerytalnego źródła finansowania konsumpcji w okresie starości oraz stanu ich wykorzystania przez przyszłych emerytów w Polsce.

2. ZNACZENIE DODATKOWEGO ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO

Zabezpieczenie emerytalne stanowi jeden z elementów systemu zabezpieczenia społecznego, a ze względu na fakt, że jest on wyraźnie wyodrębniony pod względem przedmiotowym, również w odniesieniu do tego pojęcia używa się określenia „system”⁷. Ideę systemu emerytalnego należy sprowadzić do zdefiniowania takich sposobów gromadzenia zasobów w trakcie trwania aktywności zawodowej człowieka, które pozwolą sfinansować jego wydatki w okresie starości, kiedy to jego możliwości do zarobkowania znacznie się zmniejszają z przyczyn naturalnych.

³ Ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (DzU 1998 nr 137, poz. 887).

⁴ Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (DzU 1998 nr 162, poz. 1118).

⁵ Ustawa z 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (DzU 1997 nr 139 poz. 934).

⁶ M. Popek, M. Szymański, *Pracowniczy program emerytalny. Czy to się opłaci?*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012, s. 7.

⁷ F. Chybalski, *Otwarte fundusze emerytalne w Polsce. Analiza działalności inwestycyjnej, finansów oraz decyzji członków*, C.H.Beck, Warszawa 2009, s. 11.

Podstawowymi przesłankami funkcjonowania systemu emerytalnego są korzyści, jakie czerpią jego członkowie, wynikające z łagodzenia konsumpcji w okresie zmniejszonych dochodów, czyli po osiągnięciu określonego wieku emerytalnego. Ponieważ nie wszystkie jednostki mają umiejętność przesunięcia dochodów na okres późniejszy poprzez indywidualne gromadzenie oszczędności na czas starości, system emerytalny ma charakter przymusowy i powszechny. Jak wskazują jednak doświadczenia dojrzałych systemów emerytalnych, wzrosty wskaźników obciążenia demograficznego spowodowane procesem spadku udziału osób w wieku produkcyjnym w całości społeczeństwa prowadzą do narastania deficytów w dotychczasowych systemach emerytalnych.

Według prognoz emerytury z publicznej części systemu zabezpieczenia emerytalnego w większości wypadków nie pozwolą na odtworzenie przychodów obywateli z okresu ich aktywności zawodowej⁸, dlatego koniecznym dodatkowym źródłem dochodu po przejściu na emeryturę powinny być wszelkie dobrowolne formy oszczędzania, ponoszone w ramach tak zwanego trzeciego filaru systemu emerytalnego. Najistotniejszą cechą zabezpieczenia emerytalnego jest przeciętna stopa zastąpienia wynagrodzenia przez emeryturę, która wyraża poziom uzyskanych świadczeń emerytalnych w momencie przejścia na emeryturę (*replacement rate*)⁹.

Poziom przeciętnej stopy zastąpienia wynagrodzenia przez emeryturę w wybranych krajach OECD zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Przeciętna stopa zastąpienia w wybranych krajach OECD

Kraj	Stopa zastąpienia
Austria	80,1
Belgia	42,0
Czechy	49,7
Francja	53,3
Japonia	33,9
Niemcy	43,0
Polska	61,2
Portugalia	53,9
Słowacja	56,4
Stany Zjednoczone	38,7
Węgry	76,9
Wielka Brytania	30,8
Średnia OECD	59,0

Źródło: *Pensions at a Glance 2011, Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries*, s.131, OECD 2011 Publishing, <http://www.oecd-ilibrary.org> (dostęp: 27.05.2013).

⁸Porównanie systemów dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego w Polsce oraz wybranych krajach Unii Europejskiej, Price Waterhouse Coopers, Warszawa 2011, www.pwc.com.pl, s. 3 (dostęp: 4.10.2011).

⁹*Replacement rate* wyraża stosunek wysokości rocznego świadczenia emerytalnego w momencie przejścia na emeryturę do wysokości ostatniej rocznej pensji przed przejściem na emeryturę.

Stopa zastąpienia jest wielkością zależną od wynagrodzenia, okresu składkowego, momentu przejścia na emeryturę oraz od płci. Obecnie w Polsce stosunek wysokości rocznego świadczenia emerytalnego w momencie przejścia na emeryturę do wysokości ostatniej rocznej pensji przed przejściem na emeryturę stanowi nieco ponad 60%, a według różnych szacunków w przyszłości system emerytalny będzie w stanie zapewnić stopę zastąpienia na poziomie około 50–70% w odniesieniu do średnich zarobków¹⁰, a w wypadku osób w pełni objętych nowym systemem emerytalnym może ona wynosić nawet mniej niż 50%¹¹.

Emerytury z publicznej części systemu zabezpieczenia emerytalnego w wielu wypadkach nie pozwolą zatem na odtworzenie przychodów obywateli i zachowanie standardu życia z okresu, w którym pozostawali oni w wieku produkcyjnym, dlatego tak ważnym, z punktu widzenia ekonomicznego dodatkowym, a zarazem koniecznym źródłem dochodu po zakończeniu aktywności zawodowej powinny być wszelkie dobrowolne formy oszczędzania, które traktowane są w Polsce jako element tak zwanego trzeciego filaru systemu emerytalnego.

3. ISTOTA ORAZ RODZAJE INDYWIDUALNYCH I DOBROWOLNYCH PROGRAMÓW EMERYTALNYCH

Funkcjonujące coraz powszechniej przekonanie, że udział w dwóch obowiązkowych filarach systemu emerytalnego nie zapewni wystarczających środków na zaspokojenie potrzeb oraz prowadzenie aktywnego życia na emeryturze zwraca uwagę na konieczność dodatkowego samozabezpieczenia się finansowego na okres starości. Z tego powodu coraz więcej osób podejmuje decyzje o oszczędzaniu na przyszłą emeryturę, w którym niezmiennie ważna jest konsekwencja, a zatem systematyczne odkładanie nawet niewielkich kwot w całym okresie aktywności zawodowej. Uczestnictwo w dobrowolnej części systemu emerytalnego wymaga pewnej dyscypliny finansowej i przynależności do określonego programu emerytalnego w ramach tak zwanego trzeciego filaru, który wciąż bardzo często uważa się za słabo zdefiniowany. Ogólnie trzeci filar charakteryzowany jest jako sfera dobrowolnego zabezpieczenia starości, jednak najwięcej zastrzeżeń budzi jego właściwe zdefiniowanie oraz określenie przynależności do tego systemu różnych instrumentów rynku finansowego.

Posługując się określeniem trzeci filar w wąskim ujęciu i mając na uwadze jego znaczenie *sensu stricto*, przyjmuje się, że są to takie dobrowolne formy przezorności finansowej, które spełniają wymogi formalne, mające zapewnić przyszłemu emerytowi dodatkowe źródło egzystencji. Jednakże niektóre formy obwarowane są pewnym warunkiem, to znaczy ich uczestnik może rozporządzać nie wcześniej niż po uzyskaniu wieku emerytalnego.

W szerszym ujęciu za trzeci filar uważa się wszystkie dobrowolne formy przezorności finansowej mające zapewnić przyszłemu emerytowi dodatkowe źródło utrzymania, które nie podlegają żadnym ustawowym ograniczeniom, a ich uczestnicy nie korzystają z przywilejów. Są to na przykład inwestycje w nieruchomości czy umowy ubezpieczenia na życie, w tym

¹⁰ M. Cherbich, *Diagnoza, analiza i symulacja wariantowa możliwych ubezpieczeniowych form dobrowolnych programów emerytalnych na rynku polskim*, PIU, Warszawa 2010, s. 111.

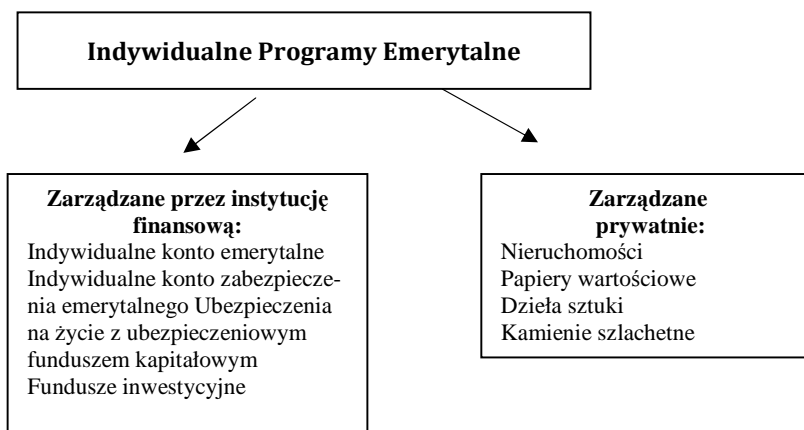
¹¹ T. Szumlicz, *Uzasadnienie i wstępne symulacje dotyczące zwolnienia podatkowego wpłat na indywidualne konta emerytalne (IKE)*, [w:] *Oszczędzaj na emeryturę*, red. T. Szumlicz, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, PIU, Nr 01/2009, s. 36–37.

ubezpieczenia powiązane z ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi typu *unit-linked*. W odniesieniu do tego typu dobrowolnych oszczędności czy inwestycji, które nie są kwalifikowanymi formami systemu, z reguły nie występują bariery wyjścia przed osiągnięciem wieku emerytalnego. Tymczasem istota bycia uczestnikiem trzeciego filaru polega na tym, że dodatkowe oszczędności emerytalne powinny być gromadzone systematycznie, w miarę możliwości przez cały okres aktywności zawodowej, aż do momentu przejścia na emeryturę¹².

W literaturze przedmiotu szerokie ujęcie trzeciego filaru jest jednak uznawane jako nieprawidłowe i pozostaje często krytykowane, gdyż cechą wyróżniającą dodatkową i dobrowolną część systemu zabezpieczenia emerytalnego powinien być jasny i precyzyjnie określony cel, to znaczy dodatkowe oraz długoterminowe oszczędzanie na okres starości¹³.

Indywidualne gromadzenie dodatkowych środków na poczet przyszłej emerytury może mieć charakter programów zarządzanych samodzielnie, a także programów, które w imieniu przyszłego emeryta zarządzane są przez wybrane przez niego, odpowiednie i uprawnione do tego celu instytucje, co zaprezentowano na rysunku 1.

Rys. 1. Rodzaje indywidualnych dobrowolnych programów emerytalnych

Źródło: opracowanie własne.

Zarówno w formach zarządzanych indywidualnie, jak i w inwestycjach opartych na powierzeniu środków finansowych wyspecjalizowanym instytucjom istnieje możliwość wcześniejszego zaprzestania gromadzenia środków na cel emerytalny. Z punktu widzenia niniejszego opracowania należy wskazać, że tylko wąskie ujęcie trzeciego filaru oraz możliwość zweryfikowania poziomu oszczędności na podstawie danych gromadzonych przez instytucje finan-

¹² M. Szczepański, *Alokacja ryzyka w PPE w Polsce*, „Polityka Społeczna” 2010/2, s. 11.

¹³ M. Szczepański, *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na podstawie Polski*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2010, s. 80.

sowe zarządzające środkami przyszłych emerytów stanowią pewien obraz sytuacji i poziomu inwestycji na cele emerytalne. Aby zaprezentować ich wiarygodny poziom należy przeanalizować tylko te formy, które funkcjonują, pod warunkiem że rozporządzanie ich środkami możliwe będzie nie wcześniej niż po uzyskaniu wieku emerytalnego, czyli indywidualne konta emerytalne i indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego, którymi ich uczestnik nie może wcześniej niż po przejściu na emeryturę rozporządzać.

4. ZASADY FUNKCJONOWANIA INDYWIDUALNYCH FORM ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO

Indywidualne gromadzenie dodatkowych oszczędności w ramach trzeciego filaru w wąskim ujęciu stało się możliwe w wyniku wejścia w życie „Ustawy o indywidualnych kontach emerytalnych”, w której zdefiniowano indywidualne konto emerytalne (IKE) jako rodzaj planu emerytalnego w formie¹⁴:

- rachunku bankowego w banku,
- rachunku w ubezpieczeniowym funduszu kapitałowym,
- zapisu w rejestrze uczestników funduszy inwestycyjnych,
- rachunku papierów wartościowych oraz rachunku pieniężnego niezbędnego do obsługi w

jednostce prowadzącej działalność maklerską, stąd do końca 2011 r. IKE prowadzone były na podstawie pisemnej umowy osoby oszczędzającej z:

- bankiem,
- zakładem ubezpieczeń,
- funduszem inwestycyjnym,
- podmiotem prowadzącym działalność maklerską.

Od 1 stycznia 2012 r., w ramach reformy trzeciego filaru systemu ubezpieczeń społecznych poprzez nowelizację oraz zmianę nazwy „Ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego” umożliwiono od 1 stycznia 2012 r. zawieranie umów o prowadzenie IKE i indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego (IKZE) z dobrowolnymi funduszami emerytalnymi (DFE) zarządzanymi przez powszechne towarzystwa emerytalne (PTE). Przepisami ustawy o IKE oraz IKZE wprowadzono nowy produkt pod nazwą indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego. Umowy o prowadzenie IKZE mogą być zawierane z:

- funduszem inwestycyjnym,
- podmiotem prowadzącym działalność maklerską,
- zakładem ubezpieczeń,
- bankiem,
- dobrowolnym funduszem emerytalnym¹⁵.

¹⁴ Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych (DzU 2004 nr 116, poz. 1205).

¹⁵ *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku*, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, s. 6.

Prawo do dodatkowego oszczędzania w jednej z dopuszczalnych form w ramach IKE lub IKZE przysługuje każdej osobie, która ukończyła 16. rok życia oraz podlega nieograniczonemu obowiązkowi podatkowemu na terenie RP, przy czym dodatkowo prawo takie może mieć osoba małoletnia w roku, w którym uzyskała dochody na podstawie umowy o pracę¹⁶.

Wartość środków wpłaconych na IKE w danym roku kalendarzowym nie może być wyższa od limitu, który stanowi równowartość trzykrotności przewidywanego przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej na dany rok. Wysokości limitów w kolejnych latach od początku funkcjonowania IKE zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Limity wpłat na indywidualne konto emerytalne w latach 2004–2013

Lata	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Wysokość limitu	3435	3635	3521	3697	4055	9579	9579	10 077	10 578	11 139

Źródło: Obwieszczenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej.

Wysokości wpłat na IKZE w danym roku kalendarzowym również ograniczono limitem, z tym że w tym wypadku stanowi go kwota odpowiadająca równowartości 4% podstawy wymiaru składki na ubezpieczenie emerytalne, ustalonej dla oszczędzającego za rok poprzedni, nie więcej jednak niż 4% kwoty ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe ogłoszonej na podstawie art. 19 ust. 10 „Ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych”¹⁷, czyli 30-krotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce na rok poprzedni. Wysokości tych limitów zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Limity wpłat na indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego w latach 2012–2013

Lata	2012	2013
Wysokość limitu	4030,80	4231,20

Źródło: *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku*, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, s.7.

Aby zwiększyć zainteresowanie dodatkowymi formami oszczędzania wprowadzono dodatkową zachętę w postaci ulg podatkowych. Zwolnienie podatkowe przysługujące osobie oszczędzającej na IKE dotyczy podatku od zysków kapitałowych, jednak jest ograniczone limitem kwotowym dotyczącym wysokości wpłacanych środków. W IKZE natomiast wprowadzone zwolnienie podatkowe polega na tym, że wysokość wpłat można odliczyć od podstawy opodatkowania. Zarówno w wypadku IKE, jak i IKZE warunkiem skorzystania z odliczenia podatkowego jest posiadanie tylko jednego takiego konta.

Prowadzenie indywidualnego konta emerytalnego lub indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego wiąże się z podpisaniem przez oszczędzającego umowy z wybraną instytu-

¹⁶ A. Klimkiewicz, *Indywidualne konta emerytalne – dodatkowe zabezpieczenie emerytalne*, [w] *Ubezpieczenia*, red. T. Szumlicz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 203.

¹⁷ Ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (DzU 2009 nr 205, poz. 1585).

cją finansową. Umowa taka może być podpisana tylko z jednym podmiotem (przy czym dopuszczalna jest możliwość zmiany instytucji finansowej oraz formy IKE bądź IKZE) i dotyczy ona świadczenia usług związanych z¹⁸:

- prowadzeniem rachunku bankowego w bankach;
- wykonywaniem zleceń nabycia lub zbycia określonych instrumentów finansowych w biurach i domach maklerskich, dobrowolnych funduszach emerytalnych i funduszach inwestycyjnych;
- nabyciem ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym w zakładach ubezpieczeń.

Wprowadzenie instytucji IKE czy IKZE umożliwiło przyszłym emerytom dokonywanie wyboru w zakresie gromadzenia indywidualnych oszczędności w postaci różnych instrumentów rynku finansowego, które charakteryzuje różny poziom ryzyka inwestycyjnego. Zazwyczaj oszczędzający sam podejmuje decyzję i dokonuje wyboru portfela lokacyjnego, powierając część swojego wynagrodzenia netto wyspecjalizowanej instytucji, która dokonuje alokacji tych środków w jak najbardziej efektywny sposób. Konto emerytalne prowadzone przez bank w formie rachunku oszczędnościowego, a więc bezpiecznej formy lokowania kapitału nie pozwala na uzyskanie wysokiej stopy zwrotu. Z kolei umowa z funduszem inwestycyjnym czy dobrowolnym funduszem emerytalnym może być obciążona wysokim ryzykiem wynikającym ze stosowania agresywnej polityki inwestycyjnej, ale daje możliwość uzyskania większych dochodów. Natomiast osoby decydujące się na prowadzenie konta przez zakład ubezpieczeń poprzez nabycie polisy na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym mogą liczyć na ubezpieczeniowe usługi dodatkowe wynikające z połączenia aspektu ochronnego i inwestycyjnego.

Utworzenie IKE lub IKZE w banku związane jest z zawarciem umowy z oszczędzającym na podstawie przepisów określonych w „Ustawie prawo bankowe”¹⁹. Jeśli podmiotem uprawnionym do prowadzenia konta emerytalnego jest otwarty bądź specjalistyczny fundusz inwestycyjny, to umowa zawierana jest na podstawie przepisów zawartych w ustawie o funkcjonowaniu funduszy inwestycyjnych²⁰, natomiast jeżeli przyjmuje formę polisy na życie, to zawarcie umowy ubezpieczenia regulują przepisy „Ustawy o działalności ubezpieczeniowej”²¹.

Ważną kwestię o istotnym wpływie na rentowność oferowanych produktów stanowią koszty związane z prowadzeniem określonego konta w ramach poszczególnych umów IKE oraz IKZE w wybranej instytucji finansowej. Wymienić można wiele kategorii kosztów związanych z prowadzeniem takich rachunków, które w zależności od instytucji finansowej mogą być różne. Zaliczyć do nich należy między innymi opłaty za²²:

¹⁸ G. Szyburska-Walczak, *Ubezpieczenia społeczne. Repetytorium*, Wolter Kluwer Business, Warszawa 2012, s. 26–27.

¹⁹ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (DzU 1997 nr 140, poz. 939).

²⁰ Ustawa z 27 maja 2004 r. o funkcjonowaniu funduszy inwestycyjnych (DzU 2004 nr 146, poz. 1546).

²¹ Ustawa z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (DzU 2003 nr 124, poz. 1151).

²² M. Popek, M. Szymański, *Pomysł o swojej emeryturze. Już dziś. Poradnik klienta usług finansowych*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012, s. 27.

- uruchomienie konta,
- zarządzanie zgromadzonymi na koncie środkami,
- zmianę oferowanych funduszy,
- wcześniejsze rozwiązanie umowy,
- przekazywanie informacji o wysokości posiadanych aktywów.

Zaprzestanie gromadzenia środków w ramach indywidualnego konta emerytalnego możliwe jest poprzez wypłatę, wypłatę transferową oraz zwrot. Wypłata może nastąpić po osiągnięciu przez oszczędzającego 60. roku życia lub nabyciu uprawnień emerytalnych i ukończeniu 55. roku życia. Wypłata oszczędności z IKZE następuje natomiast po osiągnięciu przez oszczędzającego wieku 65 lat.

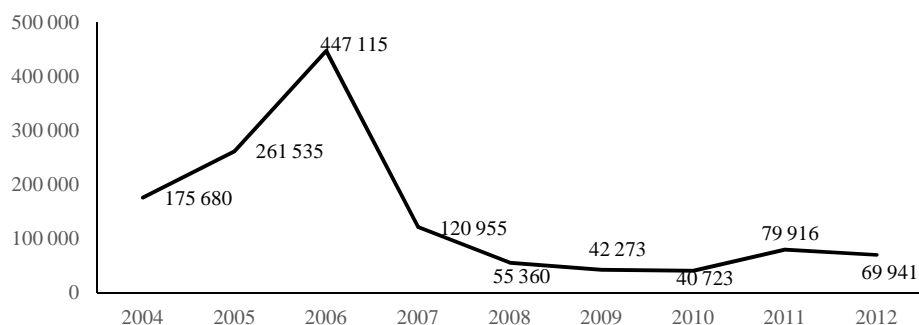
Wypłata środków z IKE jest nieopodatkowana, natomiast wypłata zgromadzonych środków na IKZE jest opodatkowana na zasadach ogólnych podatkiem dochodowym od osób fizycznych. W wypadku jednorazowej wypłaty środków zgromadzonych na IKZE na wniosek oszczędzającego w momencie ukończenia 65 lat instytucja finansowa prowadząca IKZE nie pobiera zaliczki na podatek dochodowy. Instytucja ta jest jednak zobowiązana w terminie do końca lutego, po upływie roku podatkowego, sporządzić i przekazać podatnikowi oraz naczelnikowi właściwego urzędu skarbowego imienne informacje o wypłacie, sporządzone według ustalonego wzoru. Informacja ta jest konieczna do dokonania przez oszczędzającego na IKZE indywidualnego rozliczenia się z osiągniętego przychodu z IKZE oraz obliczenia podatku dochodowego według obowiązującej skali podatkowej, a także odprowadzenia przez podatnika należnej kwoty do właściwego urzędu skarbowego²³.

5. STAN WYKORZYSTANIA INDYWIDUALNYCH PROGRAMÓW EMERYTALNYCH W POLSCE

Trzeci filar systemu emerytalnego w indywidualnej formie oszczędzania stanowią obecnie indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego. Funkcjonująca od 2004 r. nowa forma oszczędzania w postaci IKE początkowo, głównie dzięki silnej akcji marketingowej instytucji oferujących IKE, cieszyła się dość dużym zainteresowaniem. Liczbę nowo otwieranych w kolejnych latach funkcjonowania indywidualnych programów oszczędzania w formie IKE zaprezentowano na rysunku 2.

²³Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, s. 7.

Rys. 2. Liczba nowo otwieranych IKE w latach 2004–2012

Źródło: *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku*, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, s. 14.

Od początku funkcjonowania liczba otwieranych IKE systematycznie rosła do końca 2006 r., w którym założyło ich najwięcej oszczędzających, czyli 447 115 osób. W kolejnych latach zakładaniem IKE było zainteresowanych coraz mniej oszczędzających w formie IKE, aż do roku 2010, w którym na ich otwarcie zdecydowało się tylko 40 723 osób, prawie 11-krotnie mniej niż w roku 2006. Lata 2011–2012 przyniosły odwrócenie tendencji spadkowej, gdyż zawierano w tym okresie dwukrotnie więcej umów niż w najsłabszym pod tym względem roku 2010.

Biorąc pod uwagę instytucje finansowe prowadzące od 2004 r. IKE, w kolejnych latach funkcjonowania tej formy oszczędzający najchętniej wybierali umowy z zakładami ubezpieczeń. Najmniej popularną formę IKE stanowią natomiast programy oferowane przez podmioty prowadzące działalność maklerską. Strukturę prowadzonych IKE przez poszczególne instytucje finansowe, uprawnione do takiej działalności, zaprezentowano w tabeli 4.

Według danych na koniec 2012 r. największą popularnością wśród podmiotów prowadzących IKE cieszyły się zakłady ubezpieczeń, a najmniejszą dobrowolne fundusze emerytalne (DFE), przy czym ta forma stanowi nowość na rynku indywidualnych dobrowolnych form oszczędzania. Poza DFE, które funkcjonują dopiero od 1 stycznia 2012 r., najmniej programów IKE w latach 2004–2012 założono w podmiotach prowadzących działalność maklerską. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że od roku 2008 następowało zmniejszanie liczby zawieranych umów o prowadzenie IKE w porównaniu z rokiem wcześniejszym, głównie za sprawą rezygnacji z programów w formie umów ubezpieczenia na życie oraz zakupu jednostek w funduszach inwestycyjnych. W porównaniu z rokiem poprzednim przyrost liczby indywidualnych kont emerytalnych odnotowano natomiast w podmiotach prowadzących działalność maklerską oraz w bankach.

Tabela 4. Liczba IKE prowadzonych przez poszczególne instytucje finansowe w latach 2004–2012

Instytucje prowadzące IKE	Liczba prowadzonych IKE								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Zakłady ubezpieczeń	110 918	264 936	634 577	671 984	633 665	592 973	579 090	568 085	557 595
Fundusze inwestycyjne	51 109	103 624	144 322	192 206	173 776	172 532	168 664	200 244	188 102
Podmioty prowadzące działalność maklerską	6329	7492	8156	8782	9985	11 732	14 564	17 025	20 521
Banki	7323	49 220	53 208	42 520	36 406	31 982	30 148	29 095	47 037
Dobrowolne fundusze emerytalne	–	–	–	–	–	–	–	–	479
Ogółem	175 680	425 272	840 263	915 492	853 832	809 219	792 466	814 449	813 734

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Nadzoru Finansowego.

W wyniku wprowadzenia nowych regulacji ustawą o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych²⁴ od 1 stycznia 2012 r. oprócz IKE dodatkową możliwość indywidualnego oszczędzania w ramach trzeciego filaru stanowią indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego.

Według stanu na 31 grudnia 2012 r. IKZE miało 496 821 osób, przy czym na zawarcie umowy w pierwszym roku funkcjonowania tej formy oszczędzania zdecydowało się 504,1 tysiąca osób, spośród których aż 2,2 tysiąca IKZE zostało zamkniętych w wyniku podejmowanych przez oszczędzających decyzji o odstąpieniu od umowy o prowadzenie IKZE. Ponadto na podstawie danych opublikowanych przez Komisję Nadzoru Finansowego IKZE były prowadzone przez 33 instytucje finansowe, w tym:

- 7 zakładów ubezpieczeń na życie,
- fundusze inwestycyjne zarządzane przez 12 towarzystw funduszy inwestycyjnych,
- 4 podmioty prowadzące działalność maklerską,
- 1 bank spółdzielczy,
- dobrowolne fundusze emerytalne zarządzane przez 9 powszechnych towarzystw emerytalnych.

Uwzględniając strukturę instytucji finansowych oferujących IKZE, należy wskazać, że największą popularnością w pierwszym roku funkcjonowania tej formy oszczędzania cieszyły się programy oferowane w formie polis na życie przez zakłady ubezpieczeń oraz w formie dobrowolnych funduszy emerytalnych zarządzanych przez powszechne towarzystwa emerytalne. Strukturę prowadzonych IKZE przez poszczególne instytucje finansowe, uprawnione do takiej działalności, zaprezentowano w tabeli 5.

²⁴ Ustawa z dnia 25 maja 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. 2011 nr 75, poz. 398).

Tabela 5. Liczba IKZE prowadzonych przez poszczególne instytucje finansowe w roku 2012

Instytucje prowadzące IKZE	Liczba IKZE (szt.)	Udział w liczbie ogółem (%)
Zakłady ubezpieczeń	36 393	68,8
Fundusze inwestycyjne	7973	15,1
Podmioty prowadzące działalność maklerską	1673	3,2
Banki	40	0,1
Dobrowolne fundusze emerytalne	6803	12,86
Ogółem	52 882	100

IKZE – indywidualne konto zabezpieczenia emerytalnego; IKE – indywidualne konto emerytalne

Źródło: *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku*, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013, s. 21.

6. PODSUMOWANIE

Dążenie do zapewnienia odpowiedniego standardu życia po osiągnięciu wieku emerytalnego w sytuacji, gdy państwo poprzez powszechny system emerytalny (pierwszy i drugi filar) nie jest w stanie zagwarantować takich środków, powinno skłaniać do poszukiwania dodatkowych form takiego zabezpieczenia. Aby zachęcić Polaków do dodatkowego oszczędzania na cele emerytalne, wprowadzono indywidualne konta emerytalne, z których dochód zwolniono z podatku od zysków kapitałowych. Następnie, ze względu na zmniejszające się zainteresowanie tą formą, dokonano zmian legislacyjnych, a także podwyższono kwotę limitu wpłat na IKE w celu uelastycznienia produktu, co miało wpłynąć pozytywnie na wzrost zainteresowania IKE. Analiza stanu funkcjonowania nieobowiązkowej części systemu skłania do sformułowania następujących wniosków:

1. W działającym w Polsce od 1999 r. trójfilarowym zabezpieczeniu emerytalnym problemem jest niedorozwój trzeciego, nieobowiązkowego filaru, który wciąż pozostaje najłabszym elementem systemu. Chociaż przepisy prawne dopuszczają możliwość gromadzenia środków w różnorodnych formach oferowanych przez różne instytucje finansowe, poziom zainteresowania przyszłych emerytów takimi rozwiązaniami wciąż nie jest satysfakcjonujący. Mimo intensywnej promocji prowadzonej przez podmioty oferujące instrumenty dodatkowego zabezpieczenia na czas starości, polskie społeczeństwo wciąż nie wykazuje powszechnego nimi zainteresowania.
2. Wprowadzane zmiany legislacyjne nie wpływają pozytywnie na rynek indywidualnych kont emerytalnych (IKE), a począwszy od roku 2008 obserwowany jest systematyczny spadek liczby prowadzonych i otwieranych IKE, na które dokonywano wpłat w danym roku.

3. Rozszerzenie oferty produktowej w ramach III filaru poprzez wprowadzenie indywidualnych kont zabezpieczenia emerytalnego (IKZE) jako formy dobrowolnego oszczędzania na emeryturę wpłynęło na wzrost popytu na ubezpieczenia na życie powiązane z ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi. Wynika to z faktu, iż w pierwszym roku funkcjonowania IKZE największą popularnością cieszyły się programy oferowane w formie polis na życie oraz w formie dobrowolnych funduszy emerytalnych zarządzanych przez powszechne towarzystwa emerytalne.
4. Obserwacja poziomu wykorzystywania indywidualnych form dodatkowego oszczędzania w ramach IKE oraz IKZE pozwala na stwierdzenie, że mamy do czynienia z problemem stagnacji doubezpieczania się oraz niskiego zainteresowania polskiego społeczeństwa dobrowolnym zabezpieczeniem emerytalnym, co wynika głównie z niskiej świadomości Polaków co do możliwych wypłat z obowiązkowej części systemu oraz nieznamomości form oferowanych przez instytucje finansowe w ramach dobrowolnego gromadzenia środków emerytalnych.

LITERATURA

- [1] Cherbich M., *Diagnoza, analiza i symulacja wariantowa możliwych ubezpieczeniowych form dobrowolnych programów emerytalnych na rynku polskim*, PIU, Warszawa 2010.
- [2] Chybalski F., *Otwarte fundusze emerytalne w Polsce. Analiza działalności inwestycyjnej, finansów oraz decyzji członków*, C.H.Beck, Warszawa 2009.
- [3] *Indywidualne konta emerytalne oraz indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego w 2012 roku*, Raport Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2013.
- [4] Klimkiewicz A., *Indywidualne konta emerytalne – dodatkowe zabezpieczenie emerytalne*, [w:] *Ubezpieczenia*, red. T. Szumlicz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005.
- [5] Popek M., Szymański M., *Pomysł o swojej emeryturze. Już dziś. Poradnik klienta usług finansowych*. Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012.
- [6] Popek M., Szymański M., *Pracowniczy program emerytalny. Czy to się opłaci?*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012.
- [7] *Porównanie systemów dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego w Polsce oraz wybranych krajach Unii Europejskiej*, Price Waterhouse Coopers, Warszawa 2011.
- [8] Szczepański M., *Alokacja ryzyka w PPE w Polsce*, „Polityka Społeczna” 2010/2.
- [9] Szczepański M., *Stymulatory i bariery rozwoju zakładowych systemów emerytalnych na podstawie Polski*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2010.
- [10] Szumlicz T., *Uzasadnienie i wstępne symulacje dotyczące zwolnienia podatkowego wpłat na indywidualne konta emerytalne (IKE)*, [w:] *Oszczędzaj na emeryturę*, red. T. Szumlicz, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, PIU, 2009/1.
- [11] Szyburska-Walczak G., *Ubezpieczenia społeczne. Repetytorium*, Wolter Kluwer Business, Warszawa 2012.
- [12] Ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (DzU 1998 nr 137, poz. 887).
- [13] Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (DzU 1998 nr 162, poz. 1118).
- [14] Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych (DzU 2004 nr 116, poz. 1205).

- [15] Ustawa z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (DzU 2003 nr 124, poz. 1151).
- [16] Ustawa z 25 maja 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (DzU 2011 nr 75, poz. 398).
- [17] Ustawa z 27 maja 2004 r. o funkcjonowaniu funduszy inwestycyjnych (DzU 2004 nr 146, poz. 1546).
- [18] Ustawa z 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (DzU 1997 nr 139, poz. 934).
- [19] Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (DzU 1997 nr 140, poz. 939).

NATURE AND SIGNIFICANCE OF INDIVIDUAL FORMS OF RETIREMENT SECURITY

The paper discusses the nature of individual pension provision, indicating the form of additional savings offered by different financial institutions in the so-called third pillar, which is a non-compulsory part of the reformed in 1999 retirement security system in Poland. There were presented two approaches (narrow and wide ones) of the concept of the third pillar used in the literature. The attention is drawn to the fact that only a narrow approach makes it possible to verify the actual size of supplementary pensions which refers to such of its forms which are characterized by a clear and well-defined goal, it is an additional and long-term savings for old age. It was stressed that a true picture of sizes of supplementary pension can be obtained by analyzing only such forms as a part of the system that currently exists but the access and availability of accumulated within them means will be possible only after retirement. Paying attention to the problem of low benefits from the compulsory part of the public pension system and the importance of additional security for old age, there were identified and presented specific types of voluntary pension schemes managed by financial institutions such as insurance companies, investment funds, entities conducting brokerage activities, banks and voluntary pension funds, which offer their products through individual retirement accounts (IRA) and individual retirement security accounts (IKZE). There were characterized and discussed the basic principles of operation of individual forms of pension provision. In order to emphasize the low level of awareness of Polish society in ensuring an adequate standard of living after retirement it was presented the state of the use of additional forms of savings in the years 2004-2012 through individual retirement accounts and individual accounts pension systems.

Keywords: the pension system, voluntary pension schemes, forms of saving.

DOI: 10.7862/rz.2013.mmr.19

Tekst złożono w redakcji: czerwiec 2013

Przyjęto do druku: wrzesień 2013